

Q5

Praktische handleiding
voor het creëren van een
participatiecultuur in het
voortgezet onderwijs

*Rector,
we hebben
een idee...*

A blue background with a yellow speech bubble. The speech bubble has a dotted white border and a tail pointing upwards and to the left. Inside the bubble, the text "Rector, we hebben een idee..." is written in a blue, italicized serif font.

*Rector,
we hebben
een idee...*

Inhoud

1. **Participatiecultuur:**
een integrale benadering van betrokkenheid, eigendom
en verantwoording
2. **Werkmodellen:**
de vier scenario's, de participatieladder en een dialoogmatrix
3. **Drie perspectieven:**
van de leerling, de ouder en de docent
4. **Het managementperspectief van de schoolleider:**
een aantal vuistregels en een uitnodiging

Rector, we hebben een idee...

Ik zie het voor me. Een bovenbouwleerlinge heeft samen met haar klasgenoten een alternatief bedacht voor het zelfstandig werken in de studieruimte als ze klaar zijn met een taak. Maar waarom mogen ze niet buiten de school iets doen, naar het conservatorium bijvoorbeeld voor extra muzieklessen of naar de hogeschool om een cursus te volgen. Hun argumenten zijn goed, vol vertrouwen stapt zij de kamer van de rector binnen. In zijn school wordt namelijk iedereen serieus genomen en elke mening telt.

Herkent u dit beeld? Bent u zo'n rector? Zo niet, dan is dat helemaal niet vreemd. Op de gemiddelde school spreekt het niet vanzelf dat alle betrokkenen zoveel mogelijk meedenken en naar elkaar luisteren. Dat gaat niet bewust, en in tijden van drukte en rumoer verdwijnen de mooie principes vaak naar de achtergrond. Tenzij u ervoor zorgt dat participatie op de agenda blijft staan. Volgens Q5 is dat nodig. Wij zijn ervan overtuigd dat een cultuur waarin leerlingen, docenten, schoolleiding en ook ouders naar elkaar luisteren en voelen dat ze van elkaar kunnen leren essentieel is voor de kwaliteit van het onderwijs. Leiding geven aan een school die zo'n cultuur hoog in het vaandel heeft, is een kunst apart. Op de weg ernaar toe treft u valkuilen en obstakels.

Daarom zijn we zo blij dat deskundigen hun expertise willen delen in een brochure met praktische tips over participatie. Het Laks en de Stichting Alexander zijn bij uitstek experts in leerlingenparticipatie. Stichting Alexander tekent ook voor de redactie van deze brochure. Cees de Wit van de KPC-groep heeft veel gepubliceerd over ouderparticipatie. SBL (Stichting Beroepskwaliteit Leraren en ander onderwijspersoneel) vertegenwoordigt de docenten en weet hoe belangrijk het is dat docenten participeren, maar ook oog hebben voor het participeren van anderen.

Onze bedoeling is, dat u met deze brochure kunt werken aan participatie op een manier die past bij de ontwikkelingsfase van uw school. Na een theoretische beschouwing over het waarom van participatie, komt u daarna bij de participatieladder. Deze ladder is niet waardenvrij. Wie zich op de onderste sporten bevindt, doet aan schijnparticipatie. De activiteiten waarbij deze scholen leerlingen betrekken, zijn louter voor de bühne. Vanaf stap 4 is echter elke trede waardevol. Het gaat erom dat u kiest voor een mate van participatie die past bij uw school. Voorbeelden van hoe dat kan, vindt u in de matrix.

Wij hopen dat u door het lezen van deze brochure zin krijgt om te werken aan een cultuur waarin participatie centraal staat. Niet omdat het moet, maar omdat het goed is voor de school en voor de leerling.

Namens de projectgroep Q5,
Rein ten Have

1.

Participatiecultuur

Stel je voor, een school...

waar *leerlingen* leren, leren samenwerken en samenleven. Een school waar leerlingen niet alleen medeverantwoordelijk zijn voor hun eigen leerproces, maar zich ook medeverantwoordelijk voelen voor de leer- en leefgemeenschap als geheel. Een school waar alle betrokkenen gelijkwaardige partners zijn... ¹ Waar alle *ouders* actief betrokken zijn bij de ontwikkeling en het leren van hun kind op school en meelevens met de schoolgemeenschap. Een school waar een groot deel van de ouders meepraat, meedenkt en meebeslist over zaken die (ook) hen betreffen. Een school die interesse toont in wat haar leerlingen van huis uit meebrengen of daar meemaken...

Waarin *docenten* ² een open, onderzoekende houding hebben naar de wijze waarop leerlingen leren en leven, en hier flexibel en op maat op kunnen inspelen. Een school waarin docenten met goede ideeën voor participatie de kans krijgen die ideeën uit te proberen, onderling ideeën uit te wisselen en elkaar feedback te geven...

Zo'n school zou fantastisch zijn, een school waarin iedere partner gezien wordt, inbreng kan hebben en serieus genomen wordt. Waarin ieder zich oprecht identificeert met zijn school en zich medeverantwoordelijk voelt voor het leef- en leerklimateit. Het gaat dan om een sfeer waarin ieder zich prettig en veilig voelt. Deze sfeer - die wij omschrijven als een cultuur van participatie - ontstaat niet vanzelf en het is zeker geen eenvoudige opgave die te realiseren. Dat vereist een bepaalde mentaliteit, overtuiging, regie én volharding.

Belang

Het onderwijs staat onder voortdurende druk. Veel media- en onderzoeksaandacht gaat naar uitval van leerlingen, geweldsincidenten, kwaliteit van de docent en problemen als gevolg van onderwijsvernieuwingen. Zo ontstaat er een beeld van tegenstellingen, tussen leerlingen onderling, tussen docenten en leerlingen, tussen schoolleiding en ouders. Het verder polariseren van deze verhoudingen draagt niet bij aan de kwaliteit van het leren en leven op school. Het zou fraai zijn als dit beeld van tegenstellingen wordt gekanteld naar een gezamenlijk beeld en gevoel van verantwoordelijkheid. Het realiseren van betrokkenheid en actieve inbreng van alle partners is daarbij essentieel.

2. Waar wij spreken over docent(en) worden ook andere medewerkers bedoeld, zoals decanen en mentoren. Dit in verband met de leesbaarheid van de tekst.

1. Geïnspireerd op Piter Jelles !mpuls

Behalve op een toekomstig beroep, dient het onderwijs leerlingen voor te bereiden op hun participatie in de maatschappij.³ Pedagogen zijn het erover eens dat de ervaringen op school een belangrijke schakel zijn in de ontwikkeling van leerlingen naar democratisch burgerschap. Participatie is hierin een sleutelbegrip. Maar ook voor ouders en docenten biedt de school een natuurlijke setting om actief in te zijn. Leerlingen, ouders en docenten moeten in situaties die er voor hen toe doen, de kans krijgen te ervaren dat ze serieus worden genomen, dat ze hun stem kunnen laten horen en zeggenschap kunnen uitoefenen.

Leren van leerlingen verandert. De tijd van dikke boeken en frontale lessen is voorbij, kennis verwerven maakt plaats voor leren kennis te vergaren. Hedendaagse leerlingen pikken informatie op uit verschillende bronnen, met het internet als echt nieuwe bron, maar ook tijdens bijvoorbeeld hun maatschappelijke stage. Het verbinden van deze verschillende werelden lijkt een essentiële taak voor het onderwijs, wil het een toegevoegde waarde hebben. Jongeren helpen duiden van informatie, vormgeven van hun eigen leerproces, tegelijkertijd de bakens over wát te leren (vakinhoudelijke kennis en competenties) in het oog houden. Dit kan niet zonder inbreng van de leerling, in interactie met de docent.

De wet- en regelgeving schrijven inspraak en medezeggenschap voor. Raden hebben inderdaad een belangrijke functie op school. Het zijn zichtbare structuren, waarin een vaak van nature geïnteresseerde groep structureel aanspreekbaar is en advies kan geven. Toch zijn raden niet het ei van Columbus. Denk aan de scheve vertegenwoordiging van hoog opgeleide ouders en de moeite die actieve leerlingen hebben namens een achterban te spreken. Wat er leeft op het schoolplein, in de gangen, in de lokalen, thuis en in de docentenkamer zijn veelal belangrijker barometers voor gevoel van eigenaarschap en betrokkenheid.

Actieve betrokkenheid van de leerling, de ouder en de docent sluit ook goed aan bij de toenemende aandacht voor kwaliteitsbeleid en de stakeholderapproach van het horizontaal verantwoord. ⁴ We beperken ons voor nu tot deze drie partners, maar een actieve inbreng van deze partners biedt de school ook een basis voor de horizontale verantwoording naar andere stakeholders: buurt, maatschappelijke (zorg)instellingen, bedrijfsleven, samenleving. Nieuwe inzichten en ideeën zullen zo de school binnen komen en die kunnen helpen bij het nemen van een beter leer- en leefklimaat. Ervan

3. Wet op het Voortgezet Onderwijs, artikel 17. Zie ook De Wit (red., 2007) en De Winter (2004).

4. Themanummer Q5 Magazine: Stakeholders in beeld. (Juni 2007)

uitgaande dat actieve betrokkenheid van de partners een kwaliteitskenmerk is, geeft dezelfde betrokkenheid een aanzet tot verantwoording.

Definitie

Als we de gewenste kanteling, de pedagogische opdracht, de wet- en regelgeving en de horizontale verantwoording tezamen beschouwen, is er een integrale benadering van participatie nodig. Een benadering – een *participatiecultuur* – waarbij deze vier aspecten bijeenkomen, tot en met de alledaagse dialogen in en rondom de school. Een benadering die tegelijkertijd een basis vormt voor een gezamenlijke (gevoel van) verantwoordelijkheid, de pedagogische opdracht, medezeggenschap en verantwoording.

Een participatiecultuur is een breed gedragen beleving van ouders, leerlingen en docenten, die allen samen en ieder op eigen wijze, verantwoordelijk zijn voor de kwaliteit van de leef- en leerklimate op school. Dit uit zich in een onderzoekende, open mentaliteit in de onderlinge omgang en bejegening, een sterke betrokkenheid bij school en een sfeer waarin iedere partner zich gerespecteerd en vrij voelt en voldoende competent is om actief, gemotiveerd en zinvol bij te dragen aan de kwaliteit van leren en leven op school.

Kenmerkend voor een participatiecultuur is dat de bilaterale relaties tussen de partners de mate van de kwaliteit van de participatiecultuur bepaalt. Immers, veel interacties vinden plaats tussen leerling en ouders, tussen leerlingen en docenten, tussen ouders en docenten en/of tussen docenten en schoolleiding, etc. Het is niet alleen zaak de kwaliteit van deze afzonderlijke interacties in beeld te hebben, het is ook van belang daar waar nodig te stimuleren, te activeren en/of te faciliteren. De mate van kwaliteit van de participatiecultuur wordt bepaald door het in balans en in samenspel op hoger plan brengen van de som der - afzonderlijke interactieve - delen.

Opbrengsten

Er is van alles bekend over de opbrengsten van participatie.⁵ Als we eerst uitgaan van de leerlingen (daar is het onderwijs voor, bij hen ligt het primaat) en daarna de ouders en docenten, komen we – op basis van literatuur, onderzoek en praktijkervaring - tot de volgende bevindingen (die elkaar vervolgens versterken):

5. Voor uitgebreide bronnen verwijzen wij naar de website www.q5.nl.

Democratische beginselen

- De kans dat leerlingen democratische basiswaarden verwerpen is kleiner, wanneer zij voelen dat ze inspraak krijgen in en verantwoordelijkheid voor de thema's van de school als leefgemeenschap die voor hen belangrijk zijn.
- Participatie versterkt betrokkenheid van leerlingen bij de samenleving en vice versa.
- Participatie leidt tot meer participatie. Wie betrokken is, wil zijn betrokkenheid vergroten.
- Het betrekken van docenten bij het opstellen van de visie en missie van de school binnen bijvoorbeeld het schoolplan, versterkt de betrokkenheid en kan de soms heersende 'eilandjescultuur' doorbreken.

Welbevinden

- Een sterke cultuur van leerlingenparticipatie heeft een positief effect op het welbevinden van leerlingen.
- Als leerlingen voelen dat ze veel inspraak en verantwoordelijkheid krijgen in het leefklimaat van de school, ervaren zij het klimaat op de school als positiever. Ook inspraak in het leerklimaat vertoont een positieve samenhang met een positieve ervaring van het schoolklimaat, maar in mindere mate.
- Hoe meer kanalen voor participatie leerlingen denken te hebben, hoe beter zij het schoolklimaat ervaren.
- Partnerschap kan bijdragen aan een veiliger klimaat binnen de school.

Competenties

- De effecten van participatie worden zichtbaar in het vergroten van kennis, houding en vaardigheden van alle betrokkenen.
- Docenten die betrokken zijn geweest bij het opstellen van competenties die voor henzelf gelden, zullen deze eerder onderschrijven en zich (mede) eigenaar voelen.

Positief beïnvloeden ontwikkeling

- Ouders kunnen met hun verwachtingen en belangstelling voor wat hun kind meemaakt op school de ontwikkeling van hun kind positief beïnvloeden.

Betrokkenheid en kwaliteit onderlinge relaties vergroten

- Partnerschap van ouders met de school kan hun deelname aan allerlei programma's bevorderen, kan het opvoedend handelen thuis beïnvloeden, kan van invloed zijn op de onderlinge relaties van ouders met een kind op dezelfde school en op de relaties van ouders met de schoolgemeenschap.
- Participatie van ouders versterkt een gevoel van gedeeld eigenaarschap.

- Daar waar docenten in het team meer verantwoordelijkheden en bevoegdheden krijgen om bijvoorbeeld onderwijsvernieuwingen door te voeren, ontstaat een grotere betrokkenheid.

Werkplezier

- Partnerschap van ouders kan docenten ondersteunen bij de uitvoering van hun werk en persoonlijke ontwikkeling en tot meer werkplezier leiden.

Kwaliteit

- Participatie leidt tot kwaliteit. Besluiten worden beter, lesprogramma's en pedagogische en didactische aanpak winnen aan kracht wanneer goed geluisterd wordt naar alle partners en wanneer daadwerkelijk iets gedaan wordt met de interactie.

De weerbarstige praktijk

Het realiseren van een participatiecultuur is gemakkelijker gezegd dan gedaan. In het onderwijs bestaat de neiging *vóór* leerlingen te denken en *over* hen te praten in plaats van *mét* hen. Dat geldt vaak ook voor ouders en in mindere mate voor het personeel. (Een deel van) onderstaande typeringen is voor veel scholen realiteit. De helft van de scholieren heeft het gevoel dat de schoolleiding regelmatig met hem communiceert.⁶ Veel schoolleiders geven juist aan democratisch te werk te gaan. Daarin is het onderwijs niet uniek, ook in het bedrijfsleven, bij overheidsinstellingen en zeker ook in de politiek is dit een hardnekkige fenomeen.

De communicatie tussen ouders en docenten verloopt soms moeizaam, de perspectieven op onderwijs en opvoeding verschillen nogal eens. Op veel scholen is onduidelijk wie waarvoor verantwoordelijk is.

Ook de schoolleiding en de docent lijken soms in twee gescheiden werelden te leven. Docenten ervaren vooral bekwaamheidsontwikkeling als top-down beleid. Ze zien het vooral als een grote papieren tijger die gevoed moet worden om management of inspectie tevreden te houden en niet als een kans (en zelfs een recht) op persoonlijke groei en daarmee een versterking van de onderwijskwaliteit.

Voor het overgrote deel zijn docenten ervan overtuigd dat ze adequaat feedback geven, terwijl veel leerlingen hierop juist kritiek hebben.

Ook is bekend dat veel scholen investeren in communicatie, inspraak en medezeggenschap en dat dit vaak minder oplevert dan gehoopt. In de praktijk van alledag wordt vaak – met respect voor de initiatiefnemers - geheel willekeurig en onsamenvattend een participatieactiviteit uitgetoetst.

6. Gegevens uit het INIS-onderzoek van Codename Future (2007) INIS vragenlijst is een internationaal gehanteerd zelfevaluatieinstrument. 'Codename Future' 'host' de vragenlijst. Zie ook: www.q5.nl

Soms resulteert dit in kortstondige positieve resultaten, maar het beklijft niet.

Regie

De weerbarstige praktijk kneden naar een participatiecultuur vergt een krachtige regie. Een visie op participatie is onontbeerlijk voor het creëren en in stand houden van een participatiecultuur; het is noodzakelijk er ook ideeën aan kunnen ontleen voor het speelveld en de spelregels die daarbij gelden, denk aan taken en (professionele) verantwoordelijkheden.

De schoolleider heeft hierin een cruciale rol, niet alleen door het goede voorbeeld te geven, maar vooral als regisseur. Deze regie behelst:

- ontwikkelen van een visie op het inherente belang van participatie, in samenspraak met docenten, leerlingen en ouders;
- verankeren van die visie in een participatiecultuur, een structuur (informele en formele participatieactiviteiten) en vooral ook in de primaire en secundaire werkprocessen;
- blijvend uitdragen van deze visie op participatie. Dat vraagt inhoudelijk leiderschap (en dat hoeft niet noodzakelijk samen te vallen met de schoolleiding);
- initiëren, stimuleren en activeren van het proces van participatie;
- randvoorwaarden realiseren voor het (leren) participeren (voor leerlingen, ouders en docenten).

In de praktijk gaat het om een mentaliteit en houding gericht op ervoor zorgen dat gesignaleerde ideeën of meningen worden gebundeld en worden meegenomen in beleid en uitvoering; zorgdragen dat er actief naar meningen wordt gevraagd (over een oplossing van een probleem, een voorgenomen besluit of een antwoord op een actuele ontwikkeling) en ervoor zorgen dat de school open staat en ruimte geeft aan eigen initiatieven binnen vooraf met elkaar afgesproken kaders.

2. Drie modellen

Het is een misverstand dat participatie uitsluitend iets is voor een elitaire groep en dat het vooral gaat om abstracte beleidsaangelegenheden, dat het de gemiddelde docent, leerling of ouder niet zou interesseren. Participatie in de zuiverste vorm is meedoen aan en meebeslissen over (alledaagse) aangelegenheden. Dat is dus aan de orde bij inter-persoonlijke relaties, bij wat er in de directe leef- en leeromgeving gebeurt en dat gaat ook over onderwerpen

die in beweging of actueel zijn. Juist dan is betrokkenheid bij en eigenaarschap van oplossingen van groot belang.

Drie werkmodellen voor het vormgeven van participatie en richting geven aan een participatiecultuur:

- De onderwijsgerelateerde vier scenario's, die ook ruimte laten zien voor participatie.
- De participatieladder, vanuit het perspectief van respectievelijk de leerling, de ouder en de docent.
- Een dialoogmatrix, waarin de enorme diversiteit aan interacties (inclusief de schoolleider) en mogelijkheden om te werken aan een participatiecultuur duidelijk wordt.

De vier scenario's en participatie van leerlingen

door Arjan Dieleman

Leerlingen worden weinig tot niet betrokken in de planning, voorbereiding en de uitvoering van vernieuwingen. De vernieuwers gaan er meestal vanuit dat wat zij goed en wenselijk vinden in het onderwijs ook zo wordt gezien door de leerlingen. Onderzoek toont echter aan dat docenten en leerlingen meestal verschillende perspectieven hebben en dat de inzichten van de leerlingen onmisbaar zijn voor het succesvol doorvoeren van vernieuwingen.⁷ Je hoort docenten en schoolleiders vaak zeggen dat ze veranderingen of vernieuwingen eerst op orde wil hebben, voordat ze kunnen denken aan participatie van leerlingen. 'Niet alles tegelijk' is meestal het devies. Maar dat is juist een gemiste kans om jongeren mede-eigenaar te maken van de ontwikkelingen en de band met de school te versterken.

Neem bijvoorbeeld de vier scenario's die de taakgroep vernieuwing basisvorming heeft beschreven.⁸

7. Zie onder andere het themanummer van Curriculum Inquiry 36: 4 (2006), Oxford: Blackwell Publishing.

8. Veugelers, Derricks & De Kat (2005) maken in dit verband onderscheid tussen meedenken, meebepalen, mee-organiseren en mee-uitvoeren, kortom betrokkenheid bij en zeggenschap over wat, hoe, waarmee en wanneer. (Actieve participatie leerlingen en burgerschapsvorming, Amsterdam: ILO.

Scenario 1 laat de school dicht bij het bestaande. De vakken, de daarbij behorende docenten en het traditionele rooster blijven intact. Als er overlap in de leerstof van verwante vakken is, maken docenten daarover afspraken. In dit scenario draait het meestal nog om de docent, zijn vak en zijn klas. De docent heeft grote autonomie. Maar ook in de klas zijn verschillende participatieniveaus denkbaar. De docent kan de leerlingen bijvoorbeeld regelmatig om feedback vragen over zijn optreden en lesgeven en de uitkomsten met hen bespreken. Daarmee laat hij ⁹, zie einde tekst blijken dat hij hun mening op prijs stelt en hen serieus neemt.

Scenario 2 en 3 gaat een stap verder. Een school maakt in het rooster ruimte voor projecten: docenten van verschillende vakken werken samen aan een gemeenschappelijk thema. In scenario 3 worden verschillende vakken samengebracht in leergebieden of deelleergebieden, zoals Mens en Maatschappij, Mens en Natuur (deelleergebieden: Mens en Gezondheid, Mens en Techniek), Kunst en Cultuur. Docenten werken structureel op een leergebied samen in teams. In het weekrooster wordt ruimschoots tijd vrijgemaakt voor de leergebieden, waarbij docenten en leerlingen zeggenschap krijgen over de invulling ervan. Bij de scenario's 2 en 3 ligt het eveneens voor de hand dat leerlingen een aanzienlijke inbreng hebben en betrokken worden bij de inrichting van de leergebieden en projecten. Ze kunnen onderwerpen en thema's aandragen en meehelpen bij de organisatie van de projecten en de leeractiviteiten.

In Scenario 4 staan de competenties centraal die leerlingen moeten ontwikkelen. De leerstofinhoud staat niet meer op zichzelf maar wordt steeds toegesneden op wat nodig is voor de verwerving van de competenties. Het onderwijs is volledig thematisch en projectmatig georganiseerd en leerlingen hebben zelf een ruime invloed op de inhoud.

Scenario 4 is eigenlijk niet denkbaar zonder de participatieniveaus 7 en 8 van de participatieladder (zie pagina 12). Leerlingen werken binnen dat scenario immers aan de verwerving van hun competenties en moeten ruime invloed krijgen op hun eigen leerproces. Daarbij hoort het al of niet in groepsverband zelfstandig uitvoeren van activiteiten en projecten.

Participatie van leerlingen hoeft niet te wachten totdat scenario 3 of 4 is bereikt of het onderwijsconcept is veranderd of vernieuwingen zijn doorgevoerd. In welk scenario of in welke fase een school ook verkeert, er zijn altijd kleinere en grotere participatiemogelijkheden aanwezig.

9. Hier had ook 'zij' kunnen staan. Om de tekst leesbaar te houden, hebben we er echter voor gekozen overal 'hij' te gebruiken.

De participatieladder

Een veelgebruikt hulpmiddel bij het classificeren van participatie is de participatieladder van Roger Hart.¹⁰ Hart beschrijft participatie in acht traptreden waarin het niveau van zeggenschap van jongeren in relatie tot de volwassenen oploopt. De eerste trede betreft manipulatie, de hoogste (niveau 8) gaat over gezamenlijk beslissen; het initiatief ligt hier bij jongeren. Vanaf trede 4 is sprake van een wenselijke en oprechte vorm van participatie zoals is vastgelegd in het Verdrag inzake de Rechten van het Kind. De participatieladder kan gebruikt worden om inspiratie op te doen, te identificeren op welk niveau huidige activiteiten en interacties zich afspelen en om schijnparticipatie bloot te leggen.

Voor deze brochure is de participatieladder (verder) ingevuld vanuit het perspectief van de leerling, de ouder en de docent.¹¹ De genoemde voorbeelden en typering van de niveaus zijn niet uitputtend, maar geven wel een beeld. De rol van de schoolleider is hier niet beschreven, deze ligt in het mogelijk maken van participatie voor de andere partners. De ladder laat ook verder geen onderlinge relaties zien tussen leerlingen, ouders en docenten. Daar komen we bij de dialoogmatrix op terug. Ter verduidelijking staat ook de oorspronkelijke invulling per niveau/trede beschreven in onderstaande *participatieladder voor het onderwijs*. Het is goed mogelijk dat er (onbedoeld of bedoeld) tegelijkertijd verschillende niveaus van participatie op school plaatsvinden.

Niveau 8: initiatief bij jongeren, jongeren en volwassenen beslissen samen

Het hoogste stadium van participatie is het meebeslissen, vanwege de gedeelde invloed van volwassenen en jongeren

Leerlingen

Leerlingen raadplegen op eigen initiatief docenten of schoolleiding of betrekken hen bij besluitvorming, te denken valt aan eigen onderzoek, (vernieuwings)projecten of interventies in de school. Hieronder vallen ook een onafhankelijke leerlingenraad, schoolkrant, klassenraad.

Ouders

Er is een statutair bepaalde oudervereniging die binnen vastgestelde kaders eigen verantwoordelijkheden heeft en waarvan alle ouders lid zijn. Deze ontplooit eigen initiatieven en heeft bijvoorbeeld een eigen rol in de introductie van nieuwe ouders in de schoolgemeenschap. Ouders praten en beslissen

10. Bron: Roger Hart (1992) Children's Participation: From Tokenism to Citizenship, UNICEF/International Child Development Centre, Florence, Italy

11. De kolom leerlingen borduurt verder op werk van Veugelers, Derricks & De Kat (2005) Actieve participatie leerlingen en burgerschapsvorming, Amsterdam: ILO.

mee over onderwerpen die hen aangaan. Ze zijn op een vanzelfsprekende manier betrokken bij de dagelijkse gang van zaken op de school.

Docenten

Docenten zijn als team en op hun vakgebied autonoom. Ze opereren binnen de missie van de school, die samen met docenten is opgesteld. Ze zijn verantwoordelijk voor hun persoonlijke bekwaamheid en de ontwikkeling daarvan en leggen daarover ook verantwoording af in een persoonlijk bekwaamheidsdossier. Participatie en leren van de ander zijn voor hen vanzelfsprekend.

Niveau 7: initiatief en leiding bij jongeren

Jongeren bedenken, organiseren en leiden zelf een project zonder tussenkomst van volwassenen.

Leerlingen

Leerlingen nemen het initiatief, met steun van docenten, en in samenspraak met de schoolleiding; het gaat om voorstellen van leerlingen voor gezamenlijke activiteiten, te denken valt aan allerlei verbeteringen in school of de organisatie van naschoolse activiteiten.

Ouders

Ouders bieden hun expertise aan op een bepaald terrein, zoals financiën, personeelswerk, strategisch beleid, veiligheid, kwaliteitszorg, kennis van de wereld van beroepen. Ze kunnen bijvoorbeeld ook workshops voor leerlingen verzorgen.

(Zie niveau 8, maar dan op verzoek van de schoolorganisatie.)

Docenten

Docenten betrekken leerlingen actief bij de vormgeving van het onderwijsprogramma, leerlingen worden gestimuleerd hier zelf initiatief in te nemen. De leerdoelen van het onderwijs blijven de verantwoordelijkheid van de school. Verantwoorden is geen vanzelfsprekendheid. Er is autonomie, maar een teamleider ziet erop toe dat ieder zich aan zijn verplichtingen houdt.

Niveau 6: initiatief bij volwassenen, jongeren beslissen mee

Initiatiefnemers betrekken bij projecten verschillende belangen- en leeftijdsgroepen.

Leerlingen

Docenten of schoolleiding bedenken en organiseren maar zij betrekken leerlingen in de voorbereiding en uitvoering, te denken valt aan meepraten over nieuwbouw, de invulling van leerlingbegeleiding e.d.

Ouders

De school vraagt ouders een bijdrage te leveren aan het secundair of het primair proces. De school heeft een MR met een brede taakstelling – de agenda bestaat uit meer onderwerpen dan de wettelijk verplichte. De school gebruikt de MR ook als een denktank. Ouders worden betrokken bij ontwikkelingen in de school. Er wordt naar hen geluisterd en besluiten worden toegelicht en onderbouwd.

Docenten

Docenten betrekken leerlingen actief bij de samenstelling en inhoud van het onderwijskundig programma, initiatief ligt bij de docent. Docenten worden betrokken bij ontwikkelingen in de school. Er wordt naar hen geluisterd en besluiten worden toegelicht en onderbouwd.

Niveau 5: geconsulteerd en geïnformeerd

Jongeren worden uitgebreid geraadpleegd over een project dat volwassenen ontwerpen en leiden, bij analyse en eventuele beleidsbeslissingen worden ze niet betrokken.

Leerlingen

Leerlingen worden geraadpleegd en op de hoogte gebracht maar zijn verder niet actief, te denken valt aan feedback en allerlei maatregelen op het gebied van veiligheid, regels e.d. die worden bedacht. Alleen in de MR en over wettelijk verplichte onderwerpen worden zij geraadpleegd.

Ouders

Ouders worden geconsulteerd en geïnformeerd over de ontwikkeling van hun kinderen, in bijvoorbeeld het intakegesprek, voortgangsbesprekingen, goed contact met de mentor, ouderpanels of een oudertevredenheidsonderzoek. De ouders worden niet betrokken bij analyse en eventuele beleidsbeslissingen. Ouders worden op de hoogte gebracht van uitkomsten. Alleen in de MR en over wettelijk verplichte onderwerpen worden zij geraadpleegd.

Docenten

Docenten stellen leerlingen op de hoogte van het lesprogramma of de didactische aanpak en ouders van de ontwikkelingen. Docenten worden op de hoogte gebracht van de besluiten van de schoolleiding. De regie over de persoonlijke ontwikkeling ligt niet meer bij de docent maar bij de leidinggevende. Alleen in de MR en over wettelijk verplichte onderwerpen worden zij geraadpleegd.

Niveau 4: in opdracht en geïnformeerd

Volwassenen nemen het initiatief om jongeren in te schakelen en stellen hen op de hoogte van het hoe en waarom. Pas als ze de intenties van het project en de zin van hun betrokkenheid hebben begrepen besluiten jongeren al dan niet te participeren.

Leerlingen

Jongeren worden gevraagd voor klussen of activiteiten, te denken valt aan de voorbereiding van een feest, hulp tijdens een ouderavond, presentaties van de school.

Ouders

Ouders worden direct of via ouderraad, oudervereniging of activiteitencommissie gevraagd allerlei hand- en spandiensten uit te voeren. De school inventariseert bij alle nieuwe ouders wat hun expertise is of kwaliteiten zijn om daar optimaal een beroep op te kunnen doen.

Docenten

Docenten voeren de opdracht in hun taakomschrijving uit (in de praktijk is dit nauwelijks meer voorstelbaar). Er wordt niet gereflecteerd op en geleerd van de eigen beroepspraktijk; bekwaamheidsbevordering wordt ervaren als een last en verplichting, niet als een kans of zelfs een persoonlijk recht.

Niveau 3: afkopen

Jongeren krijgen ogenschijnlijk een stem, maar deze dient eerder het beeld van jeugd vriendelijkheid dat volwassenen van zichzelf willen creëren dan het belang van de jongeren.

Leerlingen

Jongeren hebben schijnbaar een stem zonder invloed te hebben, te denken valt aan een schoolbijeenkomst of een leerlingenraad waarop jongeren van alles mogen zeggen zonder dat er iets mee gedaan wordt. De leerling mag van alles zeggen, maar er wordt niet echt geluisterd.

Ouders

Ouders worden van tijd tot tijd geraadpleegd, maar de terugkoppeling over de opbrengst en wat de school daarmee doet of heeft gedaan en waarom (niet) vindt nauwelijks plaats. Ouders worden alleen benaderd als het de school uitkomt. Ze hebben geen invloed op de besluitvorming.

Docenten

Docenten worden formeel geraadpleegd maar hebben geen werkelijke invloed op besluiten.

Niveau 2: decoratie

Jongeren worden ingeschakeld om acties van volwassenen op te luisteren, bijvoorbeeld door zang, dans of andere ontroerende activiteiten.

Leerlingen

Leerlingen participeren om evenementen voor volwassenen op te leuken, te denken valt aan een leerling die een aardige voordracht mag doen tijdens de uitreiking van diploma's.

Ouders

Ouders worden ingeschakeld voor hand- en spandiensten rond bijvoorbeeld bijeenkomsten voor leerlingen of ouders zonder mee te mogen denken over de organisatie of de wijze van uitvoering.

Docenten

Wanneer dat uitkomt worden 'good practices' van docenten aan de buitenwereld getoond (via de pers b.v.)

Niveau 1: manipulatie

Jongeren worden ingezet bij een actie ten behoeve van door volwassenen geformuleerde belangen van de jeugd, zonder dat de implicaties duidelijk gemaakt worden voor de jongeren zelf.

Leerlingen

Leerlingen moeten van alles doen zonder dat ze hier enige invloed op hebben en hen iets uitgelegd wordt.

Ouders

Ouders hebben vooral plichten (betalen van de ouderbijdrage zonder dat duidelijk is wat daarmee precies gebeurt, verplichte opkomst bij de eerste rapportbesprekingen enzovoort) Communicatie met de ouders is er nauwelijks.

Docenten

De schoolleiding schrijft het onderwijsprogramma van de docent voor. Docenten betrekken leerlingen niet bij en informeren hen niet over het onderwijskundige programma.

Een dialoogmatrix

Een derde model waarmee participatie geduid kan worden, is de dialoogmatrix. In deze matrix staan de relevante partners zowel op de x- als op de y-as. Zij hebben allen met elkaar te maken, hebben allen een gedeeld belang (een kwalitatief goed leef- en leer-klimaat) en hebben allen ook een verantwoordelijkheid voor elkaar. Zij kunnen allen iets bijdragen aan de participatiecultuur op school. Deze matrix is speciaal voor deze brochure ontwikkeld en biedt inzicht in de veelheid aan interacties tussen de afzonderlijke partners en alle partners tezamen. De matrix is niet uitputtend.

	Leerlingen	Ouders	Docenten	Schoolleiding
LEERLINGEN	<ul style="list-style-type: none"> • Leerlingenraad weet wat er speelt onder de leerlingen • Leerlingen weten de leerlingenraad te vinden 	<ul style="list-style-type: none"> • De leerling kan met zijn ouders over school praten • De leerling bespreekt samen met zijn ouders en zijn mentor zijn portfolio • De leerlingenraad werkt nauw samen met de ouderraad 	<ul style="list-style-type: none"> • De leerling kan de docent helpen bij het verbeteren van de kwaliteit van de lessen • Leerlingen laten blijken dat ze deze aanpak waarderen 	<ul style="list-style-type: none"> • De leerling neemt initiatief om de schoolleiding te leren kennen en te betrekken in zijn/haar leefwereld
OUDERS	<ul style="list-style-type: none"> • Ouders leven met hun kind mee door te vragen naar wat hij op school meemaakt • Ouders helpen hun kind bij zijn huiswerk • Ouders denken met hun kind mee over de aanpak van bepaalde problemen • Ouders ondersteunen hun kind bij belangrijke beslissingen over zijn schoolcarrière 	<ul style="list-style-type: none"> • Ouders zoeken informeel contact met elkaar • Ouders fungeren als vraagbaak voor andere ouders (bijvoorbeeld rond dyslexie) • De oudervereniging voert zelfstandig een aantal taken richting ouders uit 	<ul style="list-style-type: none"> • Ouders informeren de mentor over ontwikkelingen thuis • Ouders komen op de portfoliogesprekken • Ouders treden op als klassenouder • Ouders kunnen de docenten dagelijks op een vast tijdstip bellen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ouders participeren in werkgroepen, denktanks, ouderraad of MR • Ouders laten blijken dat ze positief met de school willen meedelen
DOCENTEN	<ul style="list-style-type: none"> • Docent is geïnteresseerd in feedback. Maakt bijvoorbeeld gebruik van een zelfevaluatie-instrument 	<ul style="list-style-type: none"> • Docenten laten ouders merken hoe belangrijk ze het vinden met hen te spreken over de ontwikkeling en vorderingen van hun kind 	<ul style="list-style-type: none"> • Docenten spreken open met elkaar over het geboden onderwijs en leren van elkaar • Docenten bezoeken elkaars lessen en geven elkaar feedback 	<ul style="list-style-type: none"> • Docenten brengen leerlingenfeedback in bij POP-gesprek of functioneringsgesprek • Docenten laten zien dat ze zich verantwoordelijk voelen voor hun eigen bekwaamheidsontwikkeling

Leerlingen	Ouders	Docenten	Schoolleiding
<ul style="list-style-type: none"> • De docent creëert laagdrempelige mogelijkheden om met leerlingen over de kwaliteit van onderwijs te spreken • De docent creëert een veilig klimaat waarin leerlingen zich durven uiten 	<ul style="list-style-type: none"> • De mentor fungeert als de spil in de relatie tussen school, ouders en leerlingen. Docenten informeren de mentor daarvoor optimaal • Docenten en mentoren in het bijzonder zijn ervan doordrongen dat een goede begeleiding van leerlingen overleg en samenwerking met de ouders wenselijk maakt • De docent zoekt samen met de ouders naar oplossingen als er problemen zijn • Er zijn geregeld oudersprekken 	<ul style="list-style-type: none"> • Docenten bezoeken met een gerichte kijkwijzer (SKOOP) lessen op andere scholen • Docenten zijn elkaars 'critical friends' • Het primaire proces staat centraal in besprekingen met docenten (teams) 	
<ul style="list-style-type: none"> • De schoolleiding heeft een visie op participatie van leerlingen en draagt deze visie actief uit • De schoolleiding voert adviesgesprekken met de leerlingenraad • De schoolleiding is goed toegankelijk voor leerlingen, 'de deur staat open' • De schoolleiding creëert een veilig klimaat waarin alles aan de orde gesteld kan worden • De schoolleiding neemt de opmerkingen en ideeën van leerlingen serieus • Betreft leerlingen bij zelfevaluaties 	<ul style="list-style-type: none"> • De schoolleiding heeft een visie op de samenwerking met ouders en draagt die visie actief uit • De schoolleiding is goed bereikbaar voor ouders • De schoolleiding laat merken, prijs te stellen op de inbreng van ouders waar het gaat om het eigen kind, maar ook bij kwaliteitszorg e.d. • De schoolleiding legt inzichtelijk verantwoording af aan de ouders • De schoolleiding betreft ouders bij zelfevaluaties • De school faciliteert ouders door ze als ervaringsdeskundige of als oudervereniging ruimte te geven 	<ul style="list-style-type: none"> • De schoolleiding heeft een visie op participatie van docenten en draagt deze visie actief uit • De schoolleiding toont belangstelling voor het dagelijks werk • De schoolleiding evalueert samen met docenten of doelstellingen bereikt zijn • Betreft docenten bij zelfevaluaties. • De schoolleiding betreft docenten bij het opstellen van de visie en missie van de school • Docenten en schoolleiding bepalen samen hoe het bekwaamheidsdossier wordt vormgegeven en gevuld 	<ul style="list-style-type: none"> • De schoolleiding plaatst participatie als onderwerp op de agenda tijdens collegiale visitaties • De schoolleiding maakt zichtbaar wat participatie heeft opgeleverd

Resumerend

Opvallend aan de dialoogmatrix is dat er veel wordt verwacht van de schoolleider, maar dat er nog weinig duidelijk is wat er van de leerling, de ouder, de docent wordt verwacht om een regie voor een participatieve cultuur mogelijk te maken. We beschouwen deze matrix als een groeimodel. We doen echter wel een aanzet om de rol van de schoolleiders te omschrijven in ‘de managementperspectieven van de schoolleider’. Maar eerst schetsen we in drie perspectieven, de ambities en verwachtingen van respectievelijk de leerling, de ouder en de docent.

3. Drie perspectieven

Dit deel bevat drie specifieke invalshoeken, die van de leerling, de ouder en van de docent. Max Patelski van het LAKS pleit er vooral voor dat de schoolleiding luistert naar leerlingen en leerlingen helpt bij het leren hun mening te verwoorden. Dit levert de school en de leerling volgens hem veel op. Cees de Wit van de KPC Groep pleit vervolgens voor ouderparticipatie, niet als doel op zich, maar om een pedagogisch, een organisatorisch en een democratisch doel te bewerkstelligen. Hij beschrijft duidelijke handvatten voor de schoolleider waarmee participatie vorm gegeven kan worden. Erna Rijken van SBL tenslotte, beschrijft vanuit de optiek van vakbekwaamheid van docenten het belang van de mening van leerlingen. Deze concrete toepassing van de ideeën achter participatie laat zien wat de opbrengst kan zijn voor de docent, de school als geheel en – en daar doen we het allemaal voor – voor de kwaliteit van het onderwijs.

De leerling door Max Patelski (LAKS)

Stel je voor: een school waar leerlingen leren samen te leren, samenwerken en samenleven. Een school waar leerlingen niet alleen medeverantwoordelijk zijn voor hun eigen leerproces, maar ook medeverantwoordelijk voor de leer- en leefgemeenschap als geheel. Een school waar leerlingen gelijkwaardige partners zijn.

Hoe graag iedereen het misschien anders zou willen zien, leren is nou eenmaal niet de meest geliefde bezigheid van leerlingen. Nee, naar school gaan valt dan misschien mee, je ziet tenslotte al je vrienden en vriendinnen, maar dan houdt het toch op. Opvallend is dan wel, dat de leerling meer wil meepraten over het onderwijs; 72 procent zo blijkt uit het onderzoek *Rule Your School* uit 2006.

Leerlingen willen dus wel mee praten, maar er zijn tal van blokkades. De belangrijkste redenen die zij noemen zijn: 'ik heb geen tijd', 'ik ben er niet goed in', 'het bestaat niet' en 'er wordt toch niks mee gedaan'. Veel van deze oorzaken zijn echter op te lossen. Maar niet vanzelf. Hiervoor moet aan een aantal voorwaarden voldaan worden. Dit geldt natuurlijk voor de beginnende vormen van participatie, maar ook voor de continuïteit van bijvoorbeeld een leerlingenraad. Vooral wanneer de samenstelling van de

leerlingen snel verandert. Ervaring binnen een raad gaat daardoor gemakkelijk verloren ook als de begeleiding of de structuur te wensen overlaat.

In het proces is een belangrijke rol weggelegd voor de schoolleiding. Dit is de belangrijkste contactpersoon voor welke vorm van leerlingenparticipatie dan ook. Hier wordt toestemming gevraagd, de financiën mee besproken en onderhandeld over bijvoorbeeld nieuwe regels of de inrichting van de kantine. Alleen luisteren is dan niet voldoende. De leerlingen zijn tenslotte de gebruikers van het onderwijs en kunnen daardoor haarfijn de problemen aanwijzen, maar ook problemen van tevoren signaleren. Dit kan onbegrip voorkomen en geeft de leerlingen ook het gevoel dat ze meetellen. Daarnaast is het van belang de waarde van buitenschoolse activiteiten, zoals schoolfeesten, in te zien. Deze activiteiten zorgen ervoor dat er een aangenamere schoolsfeer ontstaat en dat ook de prestaties van de leerlingen erop vooruitgaan, niet alleen in cijfers, maar vooral in de sociale vaardigheden. De leerlingen die de begroting hebben gemaakt en alles hebben georganiseerd, zijn natuurlijk ook een ervaring rijk. Een school is er niet alleen om kennis over te dragen.

Dit alles natuurlijk in het kader van de ontwikkeling die de leerling gedurende het voortgezet onderwijs meemaakt. De weg naar onafhankelijkheid en zelfstandigheid neemt hier sterke vormen aan. De school is een van de plekken waar dit tot ontplooiing moet kunnen komen, juist op school, want hier is er een controlerende omgeving.

Na de conclusie die we aan het begin trokken: scholieren willen inspraak op hun school, is de volgende vraag logisch: Waarover dan? Uitschieters bij het Rule Your School-onderzoek waren bij de invulling van de lessen te vinden. 60 procent van de scholieren wil namelijk meer invloed op de manier waarop docenten lesgeven. Scholieren hebben hier vaak uitgesproken meningen over en juist door de discussie onderling te stimuleren en met hen daarover in debat te gaan, zullen er mooie werkbare plannen naar voren komen.

Maar waar is dit alles goed voor? Eigenlijk voor alle partijen die op school betrokken zijn. Voor de leerlingen omdat zij beter gehoord zullen worden, er meer met hun ideeën gedaan wordt en de leerlingen die actief worden, zullen hier ook veel van leren. Voor de schoolleiders valt er ook winst te behalen. Zij zullen op de eerste plaats een beter beeld krijgen van wat er onder

de scholieren speelt, zodat zij hier op kunnen inspelen. Daarnaast zal de kwaliteit van de school verbeterd worden. Ook voor de docenten zal het een positieve draai kunnen geven. Zij zullen door een ontwikkelde participatiecultuur op school hun lessen, op basis van de feedback van de leerlingen, kunnen verbeteren. Door een beter schoolklimaat zal tot slot de houding op school positief worden en hier hebben alle partijen natuurlijk baat bij.

De ouder door Cees de Wit, KPC Groep

Stel je voor: een school waar alle ouders actief betrokken zijn bij de ontwikkeling en het leren van hun kind en meeleven met de schoolgemeenschap, direct op basis van eigen waarneming of informatie die voor hen betekenis heeft of indirect via hun kind. Een school waar een groot deel van de ouders meepraat, meedenkt en meebeslist over zaken die (ook) hen betreffen. Een school die interesse toont in wat haar leerlingen van huis uit meebrengen of daar meemaken.

Droom of werkelijkheid? Wij denken dat een dergelijke school realiseerbaar is. Dat gebeurt echter niet vanzelf. Eén van de voorwaarden is een duidelijke en inspirerende visie op de relatie met ouders. Een andere is een grondhouding die participatie van ouders uitlokt. Over participatie kun je veel en lang praten, maar participatie moet je doen. En dan leidt participatie tot meer participatie, blijkt uit onderzoek. Participatie van ouders in het voortgezet onderwijs is geen vanzelfsprekendheid. Daarom is de eerste vraag: waarom is die participatie van ouders zo belangrijk?

Participatie is geen doel op zich, maar berust op drie pijlers:

- de erkenning dat school en ouders een gezamenlijk belang hebben, namelijk optimale voorwaarden voor de ontwikkeling en het leren van kinderen;
- de erkenning dat school en ouders beiden een rol vervullen in de opvoeding en de begeleiding van die kinderen;
- het besef dat school en ouders beiden aanlopen tegen problemen die ze elk voor zich niet alleen kunnen oplossen.

Drie doelen van partnerschap tussen school en ouders

Participatie van ouders staat in dienst van drie doelstellingen:

- een pedagogisch doel: de realisering van optimale condities voor de ontwikkeling en het leren van leerlingen, thuis en op school;
- een organisatorisch doel: de realisering van een school die aan haar

maatschappelijke en pedagogische opdracht kan voldoen (met onderwijs van hoge kwaliteit, een adequaat pedagogisch klimaat, heldere doelen, een transparante organisatie e.d.);

- een democratisch doel: de realisering van inspraak, zeggenschap en medezeggenschap van ouders, en een inzichtelijke horizontale verantwoording van de kwaliteit door de school.

Voorwaarden

Of participatie van ouders tot stand komt, hangt sterk af van de visie van de school op de samenwerking met ouders (ouders als educatieve partner), de verwachtingen over en weer, de wederzijdse (eind)verantwoordelijkheden en het samenspel tussen school, ouders en leerlingen die geacht worden steeds meer de regie over hun eigen ontwikkeling en leren te nemen. Ze is verder afhankelijk van de cultuur op school (een participatiecultuur met de daarbij horende dialoog), de openheid van de school naar de samenleving toe en het (dwingende) appèl dat de school doet op ouders individueel en op ouders als groep. Participatie vraagt om een zelfbewuste school die uitstraalt dat een wederzijdse betrokkenheid van school en ouders in de begeleiding van individuele leerlingen/kinderen geen punt van discussie is en die de mentor een spilrol geeft in de relatie tussen school, ouders en leerling/kind. Een school ook, die zich bewust is van de aard van de leef- en leergemeenschap die ze wil zijn en die daarin ouders – ook als groep – een belangrijke, stevige rol wil laten spelen en daarom mogelijkheden biedt voor informele en formele (mede)zeggenschap (echte dialogen over de ontwikkeling en de vorderingen van leerlingen waarin ook de leerlingen zelf participeren, participatie van ouders in werkgroepen, in ouderplatforms of ouderpanels, in een ouderraad (of oudervereniging, in de MR en de GMR).

Participatie ontstaat niet vanzelf

Een school die participatie als leidraad neemt, zal ouders in die cultuur moeten introduceren. Zeker nu veel ouders verwachten dat het met de grootste betrokkenheid bij de school van hun kind gedaan is als het overgaat naar het voortgezet onderwijs. Ze zal daarom een nieuwe vanzelfsprekendheid moeten ontwikkelen, in dialoog met ouders, met de eigen medewerkers en met de leerlingen om wie het allemaal te doen is. Dat leerlingen een grote betrokkenheid van hun ouders niet zouden willen, lijkt vooral gebaseerd op een beeld dat de school eerder zelf in de hand heeft gewerkt. Er zijn scholen voor voortgezet onderwijs waar een grote betrokkenheid van ouders voor personeel, ouders én leerlingen een vanzelfsprekendheid is.

Vanuit het concept van educatief partnerschap zijn enkele handreikingen ontwikkeld, die stoelen op een aantal gedachten. Eén ervan werd eigenlijk al genoemd: je zult de ouders moeten winnen voor dat partnerschap in een situatie dat dit geen vanzelfsprekendheid is. Een tweede is: het is van belang te investeren in de relatie voordat je die nodig hebt. Verder moet je die contacten op een voor alle betrokkenen als zinvol onderhouden en na verloop van tijd (als de leerling de school weer verlaat) zul je die relatie op een passende manier afbouwen.

Dat betekent vooral in de eerste contacten met ouders het beeld neerzetten dat je met hen wilt omgaan als je educatieve partners en die lijn vasthoudt door vooral te laten merken dat het je ernst is en dat ouders daar ook zelf baat bij hebben. Gelegenheid bieden voor ‘halen en brengen’ geldt ook voor ouders als een belangrijke factor in de continuering van de contacten. Contacten met school waarin je je zegje kunt doen en waarvan je ook leert, stimuleren dat participeren.

Met het oog hierop is een kapstok ontwikkeld die in de praktijk goed blijkt te werken, namelijk een visualisering van partnerschap als een traject dat school en ouders samen doorlopen (*zie de volgende figuur*).

Schema: Het traject dat school en ouders samen lopen

De handreikingen die zijn ontwikkeld, helpen je om helder te krijgen wat de goede dingen zijn, wanneer je die goed doet en welke kritische succesfactoren een rol spelen. Het gaat dan om handreikingen voor: informatie vanuit de school, de intake, het huisbezoek, introductie van ouders in de

schoolgemeenschap, interactieve workshops voor ouders, contact- of klas-senouders, de voortgaande dialoog over de ontwikkeling en vorderingen van de leerlingen, ouderpanel, onderwijscafé en het exitgesprek.

Bij het vormgeven van dit traject komt het erop aan niet vanuit dit soort instrumenten te denken, maar *vanuit je visie op partnerschap*. Dat betekent: het traject zo vormgeven, dat er inderdaad sprake is van een gelijkwaardig partnerschap en het pedagogische, organisatorische en democratische doel binnen bereik brengen. Bij de invulling van dit traject helpt het, als je *concrete beelden* vormt bij die doelen en bij die fasen van het traject:

- geef aan wat je als school verstaat onder een optimale realisering van het pedagogische doel. Concretiseer wat je verstaat onder een optimale afstemming en wat je daarvoor moet doen, samen met ouders. Ga na welke houding, vaardigheden, gedrag daarbij passen, bij de professionals en bij de ouders;
- geef aan wanneer je tevreden bent over de realisering van het organisatorische en het democratische doel;
- specificeer hoe je de contacten met de leerlingen ziet in relatie tot de contacten met hun ouders en bij wat voor zaken je vooral de leerlingen kiest als primaire gesprekspartner en wanneer de ouders dat zijn. Communiceer dat ook naar beide groepen.

Onze ervaringen laten zien dat de relatie tussen school en ouders tot in hoge mate maakbaar is; de school krijgt de ouders die ze wil en omgekeerd!.

Voor meer informatie zie Beek e.a. (2007) en www.kpcgroep.nl/oudersenschool

De docent **Erna Reiken, Stichting Beroepskwaliteit Leraren**

Stel je voor: een school waarin docenten een open, onderzoekende houding hebben naar de wijze waarop leerlingen leren, en hier flexibel en op maat op kunnen inspelen. Waarin docenten met goede ideeën de kans krijgen die ideeën te beproeven. Een cultuur waarin docenten onderling ideeën uitwisselen en elkaar feedback geven op de uitwerking of invoering van die ideeën. Een school met zelfverantwoordelijke team en de ontwikkeling van een afdelingsstructuur om de betrokkenheid te vergroten...

Leerlingenparticipatie helpt mee aan:

1. het verbeteren van het functioneren en de bekwaamheid van de docent;
2. het verbeteren van de kwaliteit van het onderwijs;
3. het verwerven van sociale competenties door leerlingen en het vergroten van hun verantwoordelijkheid.

In dit betoog komen deze drie elkaar versterkende onderdelen aan bod.

1. Leerlingenparticipatie en de vakbekwaamheid van de docent

Goed onderwijs staat of valt met goede docenten. De beroepsgroep heeft vastgesteld dat een goede docent aan een aantal belangrijke competenties moet voldoen. Leerlingenparticipatie kan het functioneren en de bekwaamheid van de docent verbeteren.

Een goede docent is competent in reflectie en ontwikkeling. Een docent kan door vanuit verschillende perspectieven naar zichzelf en de resultaten van zijn handelen in de klas te (laten) kijken, achterhalen op welke aspecten verdere ontwikkeling nodig of mogelijk is. Dit kan door zichzelf kritische vragen te stellen, maar ook door anderen, collega's én leerlingen, daarbij te betrekken. Het vergelijken van de verschillende oordelen levert de docent een groter inzicht in het functioneren van zichzelf. In de bekwaamheidseisen staat letterlijk beschreven dat de docent bij de ontwikkeling van zijn bekwaamheid gebruik maakt van informatie van leerlingen en collega's. Docenten beginnen dit steeds meer in te zien en doen er hun voordeel mee. Het levert daarmee betere onderwijzers op, maar ook een sterkere participatiecultuur en een schoolklimaat van wederzijds respect en waardering.

Een goede docent is competent in het geven van een rol aan leerlingen bij het verbeteren van de kwaliteit van het onderwijs. Bekwame docenten betrekken leerlingen bij onderwijsinhoudelijke onderwerpen, bij het tot

stand komen van een goede sfeer in de klas en in de school en bij het nagaan of de beoogde doelen zijn behaald. Uit de bekwaamheidseisen: een competente docent maakt leerlingen medeverantwoordelijk voor de sfeer in de groep en reageert positief op initiatieven van leerlingen, bespreekt de sfeer in de groep en de omgang met elkaar met de leerlingen, waardeert de inbreng/ideeën van leerlingen, is nieuwsgierig naar hun ideeën en complimenteert hen regelmatig, zorgt voor actieve betrokkenheid van leerlingen bij de invulling van hun onderwijsprogramma, benut de kennis en ervaring die leerlingen elders hebben opgedaan. Hierdoor blijft zijn onderwijs inhoudelijk up-to-date....'.

De vakbekwaamheidseisen die door de docenten zelf zijn vastgesteld bieden dus voldoende aanknopingspunten voor participatie op alle niveaus. Zowel de leidinggevende, directe collega's en de leerlingen als de ouders kunnen de docent helpen grip te krijgen op (de ontwikkeling van) zijn bekwaamheid. Om de docent oprecht eigenaar te laten zijn van dit ontwikkelproces is het van nog groter belang de docent te betrekken in het beleid hierover. In de matrix op pagina 17 worden al handvatten gegeven hoe docenten hierin kunnen participeren. Te denken valt aan:

- Samen met docenten de bekwaamheidseisen schoolspecifiek maken;
- Docenten laten meedenken over vorm en inhoud van het bekwaamheidsdossier;
- Docenten betrekken bij de opzet, doel en verslaglegging van functioneringsgesprekken, beoordelingsgesprekken, voortgangsgesprekken etc;
- Taken en functieomschrijvingen opstellen in overleg met docenten.

Ook hier geldt: hoe meer docenten ervaren dat ze zelf de regie hebben over hun persoonlijke ontwikkeling, des te groter is de betrokkenheid en wil tot inzet.

2. Leerlingenparticipatie en het verbeteren van de kwaliteit van het onderwijs

Door leerlingen te vragen naar hun mening en er ook naar te luisteren, krijgt de docent feedback waarmee hij kan nagaan of hij met zijn onderwijs de resultaten en effecten bereikt die hij beoogt. Daarnaast blijft hij zo voeling houden met de leefwereld van de leerling, worden leerlingen serieus genomen, voelen zij zich gewaardeerd en krijgen medeverantwoordelijkheid voor hun eigen onderwijs. Het niveau van participatie is afhankelijk van de manier waarop en de onderwerpen waarbij de docent de leerlingen betreft. Als de docent de leerlingen alleen voor de vorm om feedback vraagt, maar

er verder niets mee doet, is hij bezig op niveau 3 van de participatieladder. Als de docent daarentegen de leerlingen een serieuze stem geeft bij de invulling van hun onderwijsprogramma is al snel sprake van participatie op niveau 6 van de participatieladder.

3. Leerlingenparticipatie en het verwerven van sociale competenties en vergroten van verantwoordelijkheid

Door leerlingen meer te betrekken bij de school en het onderwijsproces leren leerlingen dat ze mede verantwoordelijk zijn voor en kunnen bijdragen aan de kwaliteit van het onderwijs en de cultuur in de klas en uiteindelijk op de hele school. Tevens krijgen ze zo de kans de vaardigheden te leren die nodig zijn om in een gemeenschap te participeren.

Volgens de bekwaamheidseisen zou een vakinhoudelijke en didactische competente docent leerlingen moeten begeleiden in hun leerproces door reflectiegesprekken met hen te voeren, zodat de leerlingen in staat zijn zelf leervragen te formuleren en het eigen leerproces te sturen. Een goede docent zorgt er dus voor dat leerlingen leren verantwoordelijkheid te nemen en te participeren in het leerproces.

Tot slot

Uiteindelijk dragen de hiervoor genoemde vormen van participatie samen bij aan het vergroten van de participatiecultuur op school. Door op individueel en klassenniveau aan participatie te werken, zal dit gemeengoed worden en doorwerken op schoolniveau en ook op maatschappelijk niveau. Het zal voor de docent vanzelfsprekend moeten zijn dat leerlingen meedenken, meepraten en meebeslissen over zaken in de school die hen zelf aangaan.

4. Het managementperspectief van de schoolleider

Stel je voor: een school met een schoolleider die als persoon en als manager gaat en staat voor een participatiecultuur... Ervaring wijst uit dat participatie meestal niet vanzelf gaat, kwetsbaar is en gemakkelijk ook weer kan mislukken. De participatie vergt gedegen voorbereiding en doorzettingsvermogen van de schoolleider. Bij tegenvallers of bij afname van de belangstelling komt het erop aan te volharden. Er gaat altijd enige tijd overheen voordat leerlingen, ouders en docenten er vertrouwen en lol in krijgen.

Op basis van het voorafgaande hebben we een aantal vuistregels geditilleerd. Vuistregels die deels voor de hand liggen, maar wel onverkort opgaan voor het realiseren van een participatiecultuur:

- **Ontwikkel een visie:** Een visie die bij de school past qua signatuur, cultuur en karakter en ook past bij wat de school belooft.
- **Voer de regie:** De schoolleider is niet alleen voorbeeldstellend, maar vooral regisseur; en wel van een haalbaar stappenplan. Informeer, faciliteer, stimuleer en activeer en dat alles op een onderlinge samenhang.
- **Articuleer de verantwoordelijkheden:** Maak duidelijk als schoolleider welke mate van betrokkenheid nagestreefd wordt, door wie en op welke gebieden, en met welke acties. Wees ook duidelijk over grenzen en verantwoordelijkheden, stel kaders.
- **Betrek de partners:** Het gevoel van eigendom en de medeverantwoordelijkheid wordt het grootst indien de partners zich herkennen in het beleid en een rol hebben bij de totstandkoming en in de uitwerking ervan.
- **Sluit aan bij de belevingswereld van alledag:** De leerling, de ouder en de docent hebben hun eigen perspectieven en beleven hun school op hun eigen wijze. Ook actuele ontwikkelingen in de samenleving, incidenten in of rondom school of onderwerpen die met diversiteit te maken hebben, kunnen de maat zijn voor participatie.
- **Creëer vertrouwen en veiligheid:** Maak de weerstanden bespreekbaar. Neem de beeldvorming weg zoals *“ik loop de kans op negatieve meningen”* (docenten); *“wat zullen ze met mijn kind doen als ik met kritiek kom”* (ouders) en *“als ik mijn mond opendoe krijgen ze de pik op me”* (leerlingen).
- **Vind de juiste maat:** Er bestaat geen blauwdruk, elke school is uniek, dus ook haar participatiecultuur. Stimuleer, ondersteun waar nodig, bevorder

deskundigheid. Zoek ook de kennis en methoden die reeds beschikbaar zijn en zet ze adequaat in.

- **Wees duidelijk:** Een bekend knelpunt is dat mensen niet goed raad weten met opmerkingen die gemaakt worden of met ideeën die naar voren gebracht worden. Welke zaken zijn wel en welke niet aan de orde? Helderheid en afbakening geven ook vertrouwen.
- **Laat je zien:** Geef verantwoordelijkheid aan docenten, ouders en leerlingen, maar neem deze ook serieus en leg zelf ook verantwoording af. Maak duidelijk wat je hebt gedaan met de inbreng van de partners.
- **Geef ruimte aan initiatief:** Faciliteer als school dat iedereen ruimte krijgt om te leren participeren. Voor leerlingen lijkt dit vanzelfsprekend (zij zitten immers op school om te leren), maar ook voor docenten en ouders kan het zoeken zijn.
- **Trotseer de waan van de dag:** We weten dat de waan van de dag afleidt. Het is druk en het lijkt alsof participatie alleen maar tijd kost. Laat zien dat de mening van de leerling, de ouder en de docent er ook in hectische tijden toedoet.
- **Vier de successen:** Klein beginnen kan, start met een klein groepje enthousiastelingen en laat de resultaten hiervan zien aan de brede groep. Creëer situaties waarbij overduidelijk wordt dat participatie ook echt winst oplevert en bouw hierop voort.

Naar we hopen hebben we tot dusver het belang en de opbrengsten van een participatiecultuur in kaart gebracht. We hebben ook drie werkmodellen en drie perspectieven (van de leerling, de ouder en de docent) geïllustreerd. We stellen vast dat voor een participatiecultuur een stevige regie nodig is en we hebben u een aantal vuistregels voorgesteld. Maar wat zijn uw condities?

Beste rector, we hebben een idee... We weten dat de reikwijdte van deze brochure beperkt is en we willen u daarom graag uitnodigen de dialoogmatrix verder in te vullen met wat u verwacht van de leerling, de ouder en de docent. We willen ook graag met u in dialoog om te komen tot een invulling van een werkbaar integraal model voor een participatiecultuur, waarin alle beschikbare en eventueel te ontwikkelen methoden.

Profiel auteurs

Arjan Dieleman is hoofddocent bij het Ruud de Moor Centrum van de Open universiteit en lector bij de HAN (Hogeschool van Arnhem en Nijmegen). De titel van zijn lectoraat luidt: pedagogische kwaliteit van de leraar. Hij heeft zijn sporen verdiend in de jeugdwetenschappen en houdt zich vooral bezig met de interactie en communicatie tussen docent en leerlingen.

Cees de Wit is senior adviseur bij KPC Groep (Den Bosch). Hij is een vurig pleitbezorger van participatie van alle medewerkers, alle leerlingen en alle ouders in de school als leef- en leergemeenschap.

Erna Reiken is beleidsmedewerker bij SBL (Stichting Beroepskwaliteit Leraren en ander onderwijspersoneel). SBL bevordert de kwaliteit van het onderwijs door bekwaamheidseisen op te stellen voor docenten en door professionaliteit centraal te stellen. Zie www.lerarenweb.nl. Erna heeft als docent Engels en teamleider in het voortgezet onderwijs gewerkt.

Ivet Pieper (redactie) is senior projectleider (waaronder voor onderwijs) bij Stichting Alexander. Zij ontwikkelde Vraag het de Leerling! , de MBO-Verbeterkit en was actief betrokken bij de totstandkoming van RuleYourSchool voor het VO; drie methodes om leerlingen op school concrete invloed te geven op die onderwerpen die zijzelf van belang vinden.

Leo Rutjes (redactie) is directeur van Stichting Alexander. Hij heeft afgelopen 25 jaar diverse leidinggevende en bestuurlijke functies vervuld in het onderwijs, de jeugdzorg en in het jongereninformatiewerk (in Nederland en Europa).

Max Patelski zit in 6VWO op het Porta Mosana College Maastricht en is actief in de leerlingenraad op zijn eigen school, lid van de Samenwerkende Leerlingenraden in Maastricht en bestuurslid bij het LAKS. Daar houdt hij zich o.a. bezig met leerlingenparticipatie.

Rein ten Have heeft meer dan 40 jaar onderwijservaring. Hij was onderwijzer, docent en schoolleider. Nu werkt hij als projectmedewerker bij Q5. Zijn interesse gaat speciaal uit naar de kwaliteit van het leren van leerlingen. Hoe kan kwaliteitszorg daaraan bijdragen? Een cultuur van participatie en een lerende organisatie lijken hem essentiële elementen.

Informatie over participatie in het onderwijs

Literatuur/artikelen

Beek, S., Rooijen, A. van & Wit, de C. (2007) Samen kun je meer dan alleen; Educatief partnerschap met ouders in primair en voortgezet onderwijs. Den Haag: Q*Primair, 's-Hertogenbosch: KPC Groep.

Den Haan, A. e.a., Luister ook eens naar ons! Project leerlingparticipatie. Rotterdam.

Elffers, L. (2006) De mbo-student in 2010: volgzame leerling of kritische regisseur? Amsterdam: Max Goote Kenniscentrum, BVE.

Feldman, F. & Matjasko, J. (2005) The Role of School-Based Extracurricular Activities in Adolescent Development: A Comprehensive Review and Future Directions. Review of Educational Research Summer 2005, Vol. 75, No. 2, pp. 159–210

Fredricks, J. Phyllis C. & Blumenfeld A. & H. Paris (2004) School Engagement: Potential of the Concept, State of the Evidence Review of Educational Research. Spring 2004, Vol. 74, No. 1, pp. 59–109.

Flutter, J. and Ruddock., J. (2004) Consulting Pupils: What's in it for schools? London: Routledge/Falmer

Groof, de S., Elchardus, M., Stevens, F. (2001) Leerlingenparticipatie in het secundair onderwijs, tussen theorie en praktijk. Brussel: Vrije Universiteit.

Ham, M. (2006) Autonome leerling botst met burgerschap. TSS.

Roger Hart (1992) Children's Participation: From Tokenism to Citizenship, UNICEF/ International Child Development Centre, Florence, Italy

Jurrius, K., Vriens, G., Jumelet, H., De menselijke maat. Jongeren over de organisatiekwaliteit van instellingen.

Karsten, S., Jong, U. de, Ledoux, G., Sligte, H. (2006) De positie van ouders en leerlingen in het governancebeleid. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut van de Faculteit der Maatschappij- en Gedragwetenschappen, Universiteit van Amsterdam.

Konings, K. (2007), Student perspectives on education, Heerlen: OUNL

LAKS, JOB, LSVb (2007) Klachtenactie noodklok. Amsterdam.

Meerdink, J., Hameetman, M. (2001) Vraag het aan de leerlingen! Een verkennend onderzoek naar leerlingenparticipatie en de brede school in het voortgezet onderwijs. Amsterdam: SWP.

Pieper, I., Rutjes, L. (2007) Leerling wil wel degelijk participeren, leerlingenparticipatie vergroot de kwaliteit van onderwijs In: Q5 magazine, nr. 3, p.4-7.

Q5 (2007) Rector, we hebben een idee.... Praktische handleiding voor het creëren van een participatiecultuur in het voortgezet onderwijs. Utrecht: Q5.

Ruifrok, S. (2003) Leerlingparticipatie, Scriptie Andragogiek Groningen/ Stichting Alexander.

Osterman, F. (2000) Students' Need for Belonging in the School Review of Educational Research Fall 2000, Vol. 70, No. 3, pp. 323-367.

Schuyt, K. (2004). Normen en waarden en de plaats van deugden in het onderwijs. In: R. Diekstra, M. van de Berg & J. Rigter (red.) Waardenvolle of Waardenloze samenleving? Uithoorn: Karakter Uitgevers B.V.

Smit, F., Vrieze, G., Van Kuijk, J. (2005) Leerlingenparticipatie in het voortgezet onderwijs. Onderzoek naar ervaringen met nieuwe vormen van leren. Nijmegen: ITS.

Stichting Alexander (2006) Respect voor elkaar...uit welk land je ook komt. Leerlingen over hun schoolcultuur. Amsterdam: Stichting Alexander.

Stichting Alexander (2007) Rule Your School. Participatie van leerlingen in het voortgezet onderwijs. Amsterdam: Stichting Alexander.

Vleugelers, M. Derriks & E. de Kat (2005) Actieve participatie leerlingen en burgerschapsvorming. Universiteit van Amsterdam ILO/SCO-Kohnstamm Instituut i.s.m. Universiteit voor Humanistiek.

Winter, M. de, Schillemans, T., R. Janssens (red) (2006) Opvoeding in democratie, Amsterdam: SWP.

Wit, C. de (red.) (2007) Maatschappelijk en pedagogisch bij de tijd; De school voor voortgezet onderwijs en haar maatschappelijke en pedagogische opdracht. 's-Hertogenbosch, KPC Groep.

Methodes/handboeken

LAKS (2007) Rule your School. Handboek voor actieve leerlingen. Amsterdam: LAKS. Zie www.ruleyourschool.nl

Meerdink, J. (2003) Verbeter-meter. In gesprek met leerlingen in het voortgezet onderwijs om de school te verbeteren. Voorhout: Van twaalf tot achttien.

JOB, Stichting Alexander (2006) MBO-Verbeterkit. Amsterdam: JOB. Zie www.job-odin.nl

Stichting Alexander (2006) Vraag het de Leerling!. Amsterdam: Stichting Alexander. Zie <http://vraaghetdeleerling.kennisnet.nl>

Mark Van Bogaert (2004) Oprechte Deelneming; werkmap leerlingenparticipatie voor de basisschool. Vlaanderen: Kinderrechtencommissariaat & Steunpunt Leerlingenparticipatie

LAKS (1995) Checklist om een gouden school te worden. Amsterdam: LAKS

Dvd's

Leerlingenparticipatie (2005) APS